

Tiina Lehtikoinen

PUNELMA

Esseitivä romaani

*(a.k.a. feministinen ruumiinavaus
yhteiskuntamme materiaalisista
ja kielellisistä kytköksistä)*

LIKE

© Tiina Lehtikoinen & Like Kustannus /
Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

LIKE

Like Kustannus
Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-951-1-42820-6

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

4041 0037
Painotuote

It confirms that young girls often feel strong, courageous, highly creative, and powerful until they begin to receive undermining sexist messages that encourage them to conform to conventional notions of femininity. To conform they have to give up power.

- bell hooks¹

[O]n kyettävä harjoittamaan sitä mitä kutsun kielelliseksi sissisodaksi, siis kielen sisällä, siinä suunnattomassa ja äärettömässä maaperässä, joka on kieli. On löydettävä ne sanat, jotka tempaavat meidät irti puheemme supistamisesta palkkatyöpuheeksi, palkkatyöksi, siis puheeksi meistä, ei työvoimana vaan arvonmuodostuksen voimana; puhua meistä, ei ruumiina, jonka täytyy olla niin palkkatyön määrittämä, vaan ruumiina joka materialisoituu.

- Christian Marazzi²

What is a drift? Perhaps a drift is a sort of form.

- Kate Zambreno³

Romaani käy dialogia Eino Leinin romaanin *Jaana Rönty* (1907) ja muiden aiheeseen liittyvien lähteiden kanssa. Aineistolähtöisyydestä huolimatta kyseessä on kaunokirjallinen teos, jossa on otettu taiteellisia vapauksia. Se ei ole kokonaisvaltainen kuvaus L:n poliittisesta ajattelusta, vaan faktaa ja fiktiota yhdistelevä omalakinen sommitelma, joka piirtää spekulatiivisen kuvan L:n erään aikalaisromaanin päähenkilön elämänvaiheista, tapahtumiin mahdollisesti vaikuttaneista yhteiskunnallisista tekijöistä ja teoksen ilmestymisajankohtana vallinneista arvoista. Ja laajemmin taiteen ja poliittisuuden tangeerauspeisteistä.

(LIIKKEELLE LÄHTÖ)

Aurinko on juuri noussut. Hän kiipeää savista polkua. Paahteinen maa murenee jalkojen alla. Otsalla helmeilee hiki. Hän läähättää, vaikkei ole vielä tarttunut paloharaan eikä karheen.

Maasto on kituliasta ja vaivalloista.

Kulkeminen käy työstä.

Hän on matkalla päivään. Askel askeleelta hän kohoaa kohti vaaran lakea. Sieltä näkyy kauas. Kilometri kilometrin perään vihreää puumerta. Tai raiskioiksi hakattuja kunnaita.

Jos tihrustaa oikein tarkkaan, poutasäällä katse voi kantaa aina rakenteilla olevaan kylään saakka.

Harteilla roikkuu jauhosäkistä kudottu työkolttu. Täällä ei ole mistä valita. Ja kuitenkin tämä, kuten toisetkin tämän kaltaiset paikat, on niitä, joista maailmat alkavat. Tarinat alkavat aina kaukaa, peninkulmien pituisten ja levyisten ikimetsien ääreltä. Torpista ja tölleistä, joissa asuvat jumalaapelkäävät ja jumalattomat.

Hän ei vielä tiedä kumpiin tulisi kuulumaan.

Koko lapsuutensa hän on kuunnellut kiihkosieluisen mummonsa jutustelua tulipensaita maahan heittelevästä Herrasta, ja kiviin hakatut opit on iskostettu syvälle hänen selkärankaansa. Mutta yön tullen rukoukset kaikuvat tyhjinä.

Ja kun tulee päivä, jona hän tarvitsisi pilvientakaisia sotajoukkoja eniten, kupera sininen kansi kaikuu mykkänä. Pelastajia ei näy missään.

On paettava.

Juostava pois. Nopeasti.

Sokeasti.

Mihin tahansa.

Millä hinnalla tahansa.

*Ja tämä on vasta alkua – hän tulisi juoksemaan
ja pettymään vielä paljon.*

Liikaa.

Aivan liikaa.

Mutta lähtö, kuten tulevat pettymyksetkin, kuuluu vielä hänen tietämättömissään olevien asioiden piiriin. Tulevaisuus ei ole paljastanut kasvojaan. Hän tuijottaa polkua ja kipuaa yhä ylemmäs.

Puolivälissä rinnettä on pakko pitää tauko. Kaukana alapuolella häämöttävät kotitönö, saunapahanen ja metsä.

Aamu on hautova. Jossain kauempana äänтелеe ruisräökkä. Se laulaa kuin ruosteinen lehmänkello.

Hän pyyhkii otsaansa ja pyrähtää jälleen liikkeelle.

Antaa pulssin kohota. Kuin voisi hikoilemalla unohtaa kulkumiesten katset ja puheet. Vaikka ketään ei näy missään, epämiellyttävien hetkien varjot säilyvät. Ne seuraavat kintereillä ja painavat sydäntä. Pitää keskittyä hengitykseen, että muu unohtuisi. Koulia kätensä niin työteliäiksi, ettei ehdi istua.

Alun maailmojen lait ovat ankarat – rakkaus ja empatia on vaihdettu täällä outoon uskoon, jolla on lopun aikojen lieskat silmissään. On nälänhätää, köyhyyttä, sotia ja tapojen rappiota. Ruttotauteja ja lisääntyvää rikollisuutta. Piittaamatonta luonnon turmelua, varastelua, haureutta, vilpillisiä hevoskauppoja.

Alkujen ohella nämä samaiset seudut huutavat loppuja puoleensa. Ne ovat hävityksen ja tuhon maaperää, jossa kasvu on niukkaa niin kasvien kuin hengen osalta. Nimettömät korpikylät ja metsämökit sijaitsevat kaukana maailman keskuksesta.

Sieltä, mistä käsin keksittyjä maita ja todellisuuksia nimetään.

Keskusten maailmat rakentuvat vastakohdille. Ne saavat origoluonteensa ja taikapiirinsä kielessä, jossa niiden loistoa tuotetaan suhteessa toisten paikkojen etäisyyteen, puutteeseen ja rumuuteen.

Maaailman reunamaat ovat olemassa vain niille, jotka ovat sinne syntyneet, tai jotka ovat sinne syystä tai toisesta joutuneet.

Syrjien asukkaat ovat sidottuja maahan. Sen oikkuihin ja ihmeisiin. Talviöinä paukkuvan jääkannen valitukseen, havujen hengitykseen ja keväisin tienoot täyttäviin lintujen armottomiin soidinääniin, jotka saavat mahlan ja kyyneleet virtaamaan.

Mökkipiha hänen selkensä takana loittonee.

Tupa kutistuu nuppineulanpään kokoiseksi. Jos kulkisi tarpeeksi kauas, ehkä se häviäisi kokonaan. Samalla katoaisivat siellä asuvat torakat.

Hänen isänsä Iikka ja äitinsä Reeta.

Taivas lähenee – sillä kun hän alkaa kiertää rinteessä sijaitsevaa kaskiplänttiä ja potkia tielleen osuvia kalikoita palamatta jääneiden pölvien peitoksi, tornimainen kumpupilvi purjehtii äkkiä kupolin poikki, ja kirkkaudellaan sokaiseva salama iskee aivan hänen jalkojensa juureen...

Maa parkaisee.

Tanner hänen edessään halkeaa kahtia.

Hän lennähtää selälleen. Hiukset menevät sähköstä säkkyrälle. Näkyy vain oudosti hyppiviä valoviivoja...

Tuhkanielusta pölyyää palaneita hiukkasia ja savua.

Kun pulssi rauhoittuu, hän punnertaa pystyyn ja lähtee juoksemaan rinnettä alas. Kunnes sotkeutuu jalkoihinsa. Hän törmäilee risukossa katajanoksiin, varpuihin ja pyörii kontallaan. Kolhii kyynärpäänsä sammaleiden ja jäkälien peittämiin kivenlohkareisiin ennen kuin tömähtää viimein polvilleen torpan pihaan.

Silmät pyörivät vielä illallakin.

Ja sydän, tämän jälkeen se on aina levoton.

Hän on nähnyt jotain, mitä toiset eivät. Kurkistanut maailmojen väliinseen railoon ja hukannut sinne kasvonsa. Tai maahan revennyt halkeama on näyttänyt toteen hänen kohtalonsa...

Hän seisoo vanhan ja uuden maailman risteyksessä, eikä hänellä ole paikkaa kummassakaan. Hän istahtaa pihakivelle ja puuskuttaa. Ilma kulkee keuhkoissa sisään ja ulos. Huokaukset kulkevat, kuten hän itsekkin, tilojen ja aikojen läpi. Aurinko hevosineen vuosituhannesta toiseen.

Ikimetsien, vaarojen ja koskien keskellä avautuu yksi kokonainen maailma voittoineen ja vastuksineen. Arvaamattoman luonnon alainen karu maakeidas, josta hän ja lukemattomat hänen kaltaisensa ovat kotoisin.

Heille isketään sirppi käteen heti kun he oppivat seisomaan. Neula, puola, kassara. Mikä tahansa työväline, jolla helpottaa ruokakuntansa arkea. Hänet ja hänen kaltaisensa on synnytetty tekemään töitä perheilleen, tai isilleen, sillä tähän maailmanaikaan isien kourat pitävät muun perheen sisällään. Isien nimet nimittävät kaikkea. Jälkeläisten tehtävänä on raivata ja asuttaa maata.

Hänkään ei voi muuta kuin toimia isänsä käskyjen mukaan.

Paitsi jos lähtisi kaupunkiin... jos lähtisi... ja pääsisi tehtaalle...

Tai piikomaan...

Jos, jos, jos.

Mutta vaikka pako onnistuisi, hän olisi yhä isänsä omaisuutta. Alle 21-vuotiaat naimattomat naiset, kuten lapset, vaimot ja eläimetkin, ovat holhouksen alaisia.

Vapaus voisi koittaa vain, jos hänet naitaisiin.

Hän on jo rippinsä käynyt.

Tosin naitunakaan hän ei olisi itsellinen, vaan avioliittolailla kodin piiriin pakotettu miehensä jatke. Naimisissa olevat naiset eivät saa tehdä edes ansiotöitä ilman aviomiehensä suostumusta ennen vuotta 1919.

Vaan siihen mennessä ehtii tapahtua paljon muutakin -

1600-luvulla maassa on julistettu palveluspakko, joka pakottaa kaikki maata omistamattomat työllistämään itsensä, ja vuonna 1739 palkollissääntö, jonka myötä joutenolosta on tullut rikollista. Kotikurin nojalla isännällä on oikeus kurittaa alaisiaan haluamallaan tavalla, ja lisäksi on kirkkokuria sekä pitäjäkuria, ja vuonna 1883 annetaan vielä uusi irtolaisasetus, joka korvaa osin vanhat säädökset ja jonka nojalla työtä vieroksuvat ja ilman varallisuutta tai toisen huolenpitoa kuljeskelevat voidaan tuomita pakkotyöhön tai armeijaan... Täällä eivät laiskat luteet ja maata omistamattomat köyhät tai köyhäin lapset lorvi!

Nimetön korpikansa on lantustanut pellonlaitaa palvelushommasta toiseen usean vuosisadan ajan. Tai he taapertavat loputonta paakuista uraa läpi elämänsä. Ilman suuria suunnitelmia, vain hetkestä toiseen.

Tosin, jos onnen tähdet osuivat kohdalle, joskus yksittäisellä palkollisella saattoi mennä kohtalaisesti. Jo vuonna 1743 Ruotsin valtakunnan laissa (XIX. Lucu. Sijtä joca holhojan alla seisoman pitä) oli säädetty, että yli 15-vuotiailla oli oikeus pitää ansiot itsellään:

1.§. Joca ei ole täyttänyt yxicolmattakymmendä ajastaica, hänellä ei pidä oleman walda, perindötäns itze hallita. Jos hän taita jokin itze ansaita, sen ylitze mahta hänellä walda olla, sitte cuin hän wijdentoistakymmenen vuoden wanha on.⁴

Tämä pienen pieni mahdollisuus omiin pikkutienesteihin houkuttaa häntäkin matkaan... Mutta toisin kuin ansaittuja lantteja, mikään ei suojele hänen ruumiillista koskemattomuuttaan. Aputytöt ovat käytännössä talot omistavien isäntien ailahtelevien mielialojen alaisia, kuten isäntien vaimotkin, ja myös tehtaiden omistajat sekä työnvalvojat osoittavat yletöntä kiinnostusta enkelimäisen kalpeita pikku alaisiaan kohtaan...

Vaikka neitojen naittamisvalta⁵ oli määrätty lakkautettavaksi vuonna 1864, perheen oli yhä mahdollista jättää tytär perinnöttömäksi, ja vaimojen vapautuminen miestensä alaisuudesta kestää aina vuoteen 1930, uuden avioliittolain voimaantuloon saakka. (Ja vaikkei aviomiehen kuritusvalta ole ollut hyväksyttyä oikeuskäytännössä vuodesta 1860, lasten ruumiillinen kuritus on sallittua vielä pitkään sen jälkeen, ja kodin piiriä pidetään niin yksityisenä, että vasta vuonna 1994 avioliitossa tapahtuneita ”väkisinmakaamisia” aletaan kutsua niiden oikealla nimellä ja ne suostutaan tunnistamaan rikoksiksi...) 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä, nyt, kun hän miettii ensi kertaa kodin piiristä pakenemista, on yleinen ajatus, että sekä herroilla että ylioppilailla on oikeus huvitella rahvaan sivistymättömien tyttöjen kustannuksella. Jossainhan velihopeiden täytyy harjoittaa miehuuttaan ennen aviovuoteeseen astelemista, ja jos vuode on kylmä, harjoituksia täytyy jatkaa liiton aikanaikin. Mutta naimattomilta hamellisilta seksi on kielletty. Se turmelee heidät.

On herrakansalaisia, orjakansalaisia ja puolikansalaisia. Luokkia ja kaksinaismoralistista sukupuolisiveyttä sekä ihmisoikeuksia, jotka koskettavat vain ihmisyyden synonyymiksi ymmärrettyjä vapaita miehiä. Eikä kaupunkiin matkaavien tyttöjen asemaa paranna, että myös aatelis- ja porvarisnaisilla on sangen kapea käsitys palvelijoiden ja työläisnaisten moraalista. Tasa-arvoa vaatiessaan he haluavat säilyttää luokkajaon. Eiväthän rahvaan naiset (herra paratkoon!) ole millään mittarilla kyllin valveutuneita päättämään maan yhteisistä asioista...

Tämä on työruumiiden maa.

*Tässä maassa ruumiilla on oikeus ja velvollisuus tienata, mutta suo-
jaa työruumiilla ei ole.*

*Kun muita töitä ei ole tarjolla, on valjastettava ruumis töihin - tuo
lihainen lipas, tai luuta, jolta on leikattu pää irti ja viety mahdolli-
suudet päättää omasta tilastaan.*

Nyt joku näkyy tallustavan tiellä kohti töllin pihaa.

Rapsuttaa korvallistaan ja nostaa lakkia. Empii hetken ennen kuin kolkuttaa ovea. Lipevä kauppias, ryppyjen lämmittäjä rekimies. Hän tunnistaa tulijan piilopaikastaan. Kylän keskusmies, jolla on paljon loisia ympärillään. Torppareita ja mäkitupalaisia.

Raavaita ja raihnaisia lukutaidottomia renkejä, piikoja ja heidän lapsiaan, joille kauppias tekee kepposia. Nipistelee poskista ja nostelee ohikulkiessaan koipiaan natiasten päiden yli, kuin osoittaen sillekin tavoin ylemmyyttään.

Hän kyykistelee pihlajan takana ja niistää paitansa hihaan.

Nikottelee itkuaan. Koska aavistaa, että.

Kun kyynleet pusertuvat poskille, taivas repeää,

ja sade alkaa.